

ARKAIİK KAHRAMANLIK DESTANLARI İLE SALTUKNAME’NİN BENZERLİKLERİ ÜZERİNE

[*Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu (Köstence-Romanya, 06-10 Kasım 2013) Bildiriler*, Haz. Ahmet Günşen vd., Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2014, s. 313-324.]

Doç. Dr. Salahaddin BEKKİ*

Giriş:

Sayın divan başkanlarım, değerli katılımcılar,

Bugün, burada adına bağlı olarak sempozyum düzenlenen Sarı Saltuk Gazi, Anadolu’da teşekkül etmiş olan Türk destanı Saltuk-nâme’nin başkahramanıdır. Saltuk-nâme, teşekkül yeri, tarihi ve kahraman/kahramanları itibarıyla Batı Türklüğünün tarihi dönemlerinde oluşmuş en güzel ve uzun soluklu mensur destanlarından biridir.

Saltuk-nâme, 13. yüzyılda yaşadığı bilinen Sarı Saltuk hakkında anlatılan menkabelerin Ebü’l Hayr-ı Rûmî tarafından bir araya toplanmasıyla oluşturulmuştur. Ebü’l Hayr-ı Rûmî, bu menkabeleri sıralarken Saltuk’un yaşadığı dönem ve coğrafyanın özelliklerini, Bizanslılarla olan mücadelelerini, eski Türk efsane ve masalları ile Arap ve Fars kültüründen gelen birtakım unsurları birbirine ekleyerek eserini menakıpnameler toplusu olmaktan çıkarıp onu bir destan formuna sokmuştur. Destanın temel konusu, Anadolu ve Balkanların yurt edinilmesi ile Müslümanlaştırılmasıdır.

Sarı Saltuk’un yapmış olduğu mücadelenin Müslümanlık eksenli olması onu, bir kahraman olarak ‘alp-eren (gazi)’ diye vasıflandırmamızı gerektirmektedir. Sarı Saltuk, Âşık Paşa’ya göre dünya alplığının en önemli özelliklerinden sayılan cesaret dolu bir yürek, güçlü bir pazı ve olağanüstü bir kılıca sahiptir. Saltuk’un ayrıca keramet gösterecek derecede ermiş olması onu tam anlamıyla manevi anlamda da alp-eren/gazi yapmaktadır.

Saltuk-nâme, İslamiyet’ten sonra Anadolu’da teşekkül eden ve gaza özellikleri ağır basan bir eser olmasına rağmen bu eser üzerinde çalışan araştırmacılar onda, “*Altay Yaradılış efsanesinde, Oğuz Kağan destanında ve diğer Türk ve İran efsanelerinde geçen bazı isim ve unsurlar* (Yüce 1987: 207)”ın varlığını tespit etmişlerdir. Aynı sahada daha önce teşekkül etmiş olan Battal-nâme ve Danişment-nâme’ye göre Saltuk-

* Ahi Evran Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırşehir. sbekki@gmail.com

nâme'de olağanüstü varlıklarla mücadele (mitik ve masalsı özellikler) daha fazla yer tutmaktadır (Yüce 1987: 207). İrene Melikoff, bu durumu paganist (putperest) unsurların fazlalığına bağlar (Yüce 1987: 207). Bize göre ise bu durum, yani kahramanın olağanüstü varlıklarla mücadelesi, zor durumlarda olağanüstü varlıklardan yardım alması, keramet göstermesi gibi durumlar, Saltuk-nâme'den önce var olan Türk mitleri, masalları ve destanlarındaki olağanüstü motiflerin Saltuk-nâme'de yaşayan/yaşatılan unsurlarıdır. Bu unsurlar (mitik ve masalsı öğeler), arkaik kahramanlık destanı olarak adlandırdığımız Güney Sibirya Türklerinden (Altaylılar, Tuvalar, Hakaslar ve Şorlar) derlenip yazı geçirilen destanlarda bolca yer almaktadır.

Burada İslami dönemde teşekkül etmiş İslam uğruna verilen bir savaşın destanı Saltuk-nâme ile Müslüman olmamış Türklerden kayda geçirilmiş olan destanlardan başta Maaday-Kara olmak üzere diğer Güney Sibirya destanları arasındaki benzerlikleri ortaya koyarak yukarıda dile getirdiğimiz görüşümüzü açıklamaya çalışacağım.

Bunu yaparken Saltuk-nâme'de öne çıkan mitik motifleri arkaik kahramanlık destanlarındaki benzerleriyle mukayese edeceğim. Mukayeseye geçmeden önce arkaik kahramanlık destanı terimini biraz açmak istiyorum.

Doğu Türklüğüne mensup araştırmacıların çok önceden bildikleri bizim ise 1990'lardan itibaren haberdar olmaya başladığımız Altay, Tuva, Hakas ve Şor Türklerine ait destanlar ile Kazaklar ve Kırgızlar arasında insanlık tarihinin eski, mitik dönemlerini yansıtan destanların türünü ortaya koymak için *arkaik kahramanlık destanı* terimi kullanılmaktadır.

Bu konuyla ilgili olarak, Emine Görsoy Naskali'nin "*Destanın Tanımı* (1995: 1-7)", Mehmet Aça'nın "*Köne Epos...*(2000: 11-22)", Fuzuli Bayat'ın "*Oğuz Destan Dünyası...* (2006: 174)", Sulayman Turduyevîç Kayıpov'un "*Folklor Üzerine Yazılar* (2009: 97)"ı ile Salahaddin Bekki'nin "*Maaday-Kara Destanı* (2007: 51)", ve "*Uzak Türk İllerinde Destanlaşan Evlilikler...* (2009: 18-20)" başlıklı çalışmalarına bakılabilir.

Bu bağlamda arkaik kahramanlık destanı terimini şu şekilde açıklamamız mümkündür: "*Kahramanları mitik güçlere sahip olan; olayları üç boyutlu (yeraltı, yeryüzü ve gökyüzü) bir dünya anlayışı çerçevesinde cereyan eden; kahramanlık karakteri ağır basan; mit ile klasik anlamda epos (kahramanlık destanı) arasında yer alan manzum veya mensur metinlerdir* (Bekki 2009: 20)."

Şimdi Saltuk-nâme ile arkaik kahramanlık destanlarının benzerliklerine geçmek istiyorum.

Mağara:

Hem Saltuk-nâme’de hem Maaday-Kara’da hem de diğer destanlarda ilk bakışta dikkat çeken motif “mağara”dır.

Saltuk-nâme’de birçok yerde mağara motifi geçmektedir. Saltuk’un belli bir yaşa geldikten sonra sahip olacağı savaş atı ile silahlarının bir mağarada onu beklediği rüyasında cediti Seyyid Battal Gazi tarafından söylenir:

“Vâkı’asında cediti Seyyid Battâl Gâzî’yi gördi. Eytidi: “Ciger-gûşem! Dur yiründen hurûc eyle. Sana kimse mukâbil olmaya. Yürü, falân mağâraya var, benüm bindüğüm ‘Aşkâr’umu anda bulasın.’ didi. “Ve esbâbı âlât-ı harbi, mükemmel tîğ-ı Dahhâk bilesinde al.’ sünesin ve bâkî yarağın, dahı ol Güştasb kalkanı, ne kim Hazret-i Hamzâ’nun yarağıdur hep andadur.’ didi.

Şerif uyandı, Seyyid rûhına du’â itdi dahı durdı, ol tağa çıkdı, mağârayı buldı. Gördi kim içinde bir at durur saru, alını sağırı ak, tüyi güveze benzer, Şerif’e karşı geldi, girü kaçdı. Şerif ilerü varup, dutdı, andan sıçrayup üzerine süvâr oldı. Andan sürdü, şehre geldi. Şerif’i cebe giymiş gördiler.” (Akalın 1987: 5).

Şerif, -Saltuk’un adlarından biri de Şerif’tir-, at, silah ve cebeye (bahadırılık elbisesi) sahip olur ve atasının intikamını almak üzere Ezincanib padişahı Harcenevan’a doğru yola çıkar. Yolda bir kiliseye rastlar. Aşkar’ı, bulduğu mağaraya bırakır ve papaz kılığına girerek kırk ruhbanın bulunduğu kiliseye gider. (Akalın 1987: 6) Şerif, kilisede kim varsa hepsini öldürür ve Aşkar’ı almak üzere bıraktığı mağaraya döner fakat orada onu başka bir at beklemektedir:

“Seyyid Şerif inüp kondı. Mağâradan yana vardı kim ‘Aşkâr’ı ala. Gördi kim ‘Aşkâr yirinde bir gök şekl at bağılu durur, ‘Aşkâr gitmiş cemî’ sâz ve seleb birle. Hattâ tîğ-ı Dahhâk’ı dahı bile eyerde asılı koyup gitmişdi. Gördi kim bir mektûb yazılı at alını üzre asılı. Eline aldı, okudu kim: “Bu at, yâ Şerif, şöyle ma’lûm olsun kim Hazret-i İmâm ‘Ali’nün Zü’l-cenâh atıdur. Bu ata Hazret-i Resûl, Ebû Bekr, ‘Ömer ve ‘Osmân ve ‘Alî, Hasan, Hüseyin, Hazma ve ‘Abbâs binmişdür. Üzerindeki silâh Hazret-i ‘Ali’nündür, al bununla gazâ eyle, ‘Aşkâr’dan ferâgat eyle. Nasîbün bu kadar.’ dimiş.” (Akalın 1987: 8).

Hamza-nâme¹ ve Battal-nâme'de² de kahramanların atlarına kavuşmaları aşağı yukarı aynı şekilde anlatılmaktadır. (Aksoy 2007: 59-71; Köksal 2003: 14-15; Demir-Erdem 2006: 68-69) Hamza-nâme ve Battal-nâme'de geçen kahramanın atını bulması motifi, Saltuk-nâme'de tekrar edilmiştir.

Saltuk Gazi, Samiriyye şehrinde Seylaflı biri tarafından icat edilen top ve tüfek ile demirden üretilmiş cenk elbiselerini yine bir mağarada bulur. Bu silahların nasıl kullanacağını da Hızır (as)'dan öğrenir. (Akalın 1988: 171-172).

Altay destanı Közüyke'de kahramanın doğumu ile ileride savaşçı olduğunda kullanacağı silahların eş zamanlı olarak yaratıldığı ve kahraman büyüyene kadar silahlarının bir mağarada koruma altına alındığı belirtilir:

“Altmış yedi alp / Altı kızığa yüklenmiş / Zırhlı giyimleri alıp getirdi / At direğine vardıklarında / Söz söyleyip konuştular: / ‘Etten ayrılıp doğduğunda / Er göbeğin kesildiğinde / Seninle birlikte yaratılan zırhın / Çelik silahların / Ak dağın koltuğunda / Gücün alp gücü olana dek / Duruyordu’ dediler.” (Dilek 2002: 325).

Şorlardan derlenen Kağan-Kes destanında kahramanın atı ve bahadırılık giysisi bir taygadaki mağarada saklanmaktadır (Ergun 2006: 412).³

¹Bir mağarada yıllardır Hamza'yı bekleyen çevredeki kabilelerin taptıkları İshak (a.s.)'in atıdır. Bunun yanı sıra mağarada bir sandık içinde savaş araçları da onun için bırakılmıştır. Hazma bu ata tapan kavimle savaşıp mağaraya girerek bu en önemli yardımcısını elde eder. Bu daha sonra Battal Gazi'nin atı da olacak Aşkar'dır (Aksoy 2007: 59-71).

²Bir gün Hüseyin gene Şam dağlarında av avlıyor idi. Bir geyik gördü, münakkaş atlastan çul üzerinde. Atını sürdü, geyik kaçtı. Hüseyin: “Yakalamadan bırakmam, seni Numan'ın oğluna armağan edeceğim.” dedi ve arkasına düştü. Geyik kaçtı, geldi mağaraya girdi, kayıp oldu.

Hüseyin atından aşağı indi, mağaraya girdi. Bir iki adım ileri yürüdü, sarı bir at gördü. Eyeri ve dizgini üzerinde, bir süngü onun önünde yere dikilmiş, büyük bir gürz bir tarafına sıkıca bağlanmış. Hüseyin onu gördü, hayran oldu. “Bunun gibi bir at acaba burada ne yapar?” dedi. Atı yakalamak için ileri yürüdü. At önüne geldi, bir çifte salladı. Hüseyin geri sıçradı. Atı yakalamak için neyi denediyse başaramadı, atı tutamadı.

Mağara köşesinden bir ses geldi: “Ya Aşkar! O yiğide itaat et. Henüz vakit dolmadı. Dolunca ben çıkacağım. Seni Hakk teali Cafer'e gönderdi. Cafer gelecek, yeryüzünde savaşlar yapacak, âlemi küfür karanlığından kurtaracak. O yiğide itaat et ve boyun eğ.” dedi.

At bu sesi işitince bir yerde durdu. Hüseyin Gazi her tarafa baktı, hiç kimseyi göremedi. İleri yürüdü, onun yularını eline aldı. Süngüyü yerden çekti, çıkardı. Gördü ki bir yazı var: Bu süngü senindir. Başka bir tarafında gördü ki Adem Peygamber'in iki bölük saçı, Davud Peygamber'in zırhı, İshak Peygamber'in zırhlı örtüsü. Emirü'l-müminin Hazret-i Hamza'nın bütün silahları orada hazır. Her bir aletin üstünde ne olduğu ve kime ait olduğu yazılı idi. Hüseyin Gazi mutlu olup sevindi. Kendi atına bindi, Aşkardivzade'yi yedeğine aldı, yola çıktı. (Demir-Erdem 2006: 68-69)

³“...Kara ırmağın kıyısında yarım ayın aydınlattığı yerde yarım güneşin ışıldattığı yerde Çılaş Kara Oğlan dostu ile Altın Sabak bir ulu obaya girdiler. Altı ayaklı altın otağa varıp girdiler. Gelişleri böyle

Maaday-Kara destanının kahramanı Köküdey-Mergen'in bahadırılık elbisesi ile silahları yer altından gizemli bir şekilde yeryüzüne gönderilir. (Bekki 2007: 415)

Görüldüğü üzere Saltuk-nâme ve diğer destanlarda kahramanın bineceği at, giyeceği cenk elbisesi (bahadırılık giysisi/ zırh) ile savaşlarda kullanacağı silahlar, kahramanla eş zamanlı olarak yaratılmakta ve kahramanın onları kullanabilecek yetkinliğe erişene (bahadırılık çağı) kadar bir mağarada muhafaza edilmektedir.

Burada *Devlet Şah Tezkiresi*'nde geçen bir inancı nakletmenin mağara ve at birlikteliği açısından son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Bir Türk şehri olan Samarra'da⁴ aynı adla anılan camide bir mağara varmış. Şiiiler, Hicri 878'de sır olan on iki imamın sonuncusu Mehdi'nin bu mağaradan tekrar ortaya çıkacağına inandıkları için her Cuma namazından sonra mağaranın önünde altın eyerli bir atı hazır tutarlarmış. (Devlet Şah Tezkiresi, Bayat 2007: 36'dan).

Mağara, Türklerin türeyişi ile ilgili anlatılarının merkezinde yer alır. Mısırlı Türk tarihçisi Ebû Bekir b. Abdullah b. Aybek ed-Devadarî', *Dürerü't-Ticân ve Kenzü'd-Dürer* adlı eserinde Türkler arasında elden ele dolaşan "Ulu Han Ata Bitigçi" adında bir kitaptan bahseder. O kitapta nakledildiğine göre Türklerin ataları olan ilk erkek Ay Atam (ay baba) ile ilk kadın Ay-va (ay-yüzlü) Karadağcı olarak bilinen bir mağarada yaratılmışlardır. (Ercilasun 2007: 543-544).

Mağara, Büyük Hunlardan itibaren yok olmak üzere olan Türklerin tekrar türeyip çoğaldıkları mekan olarak da karşımıza çıkmaktadır. (Ögel 2003: 21-24)

Verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere mağaralardan çıkan her şey yeni bir hayata başlar. Mağarada ne kadar süre beklediğini bilemediğimiz "*Hazret-i İmâm 'Ali'nün Zü'l-cenâh atı*", mağaradan çıkınca Saltuk Gazi'ye binit olur. Bu at, eski

oldu. Çok geçmeden kara oğlan geri çıktı. Yürüyüp gidip ulu obanın dışına çıktı. Ulu kara taygaya vardı. Kara tayganın eteğinde durup bağardı: 'Kara tayga dinle! Eşiğini açiver!' demiş. Söylediği sözü bitmeden kara tayganın ulu kayaları yuvarlandı. Kara tayganın eşiği açıldı. Kara oğlan kara tayganın içine girdi. Az mı geçti, çok mu geçti, kara tayganın içinden doksan kulaç boylu kara bora at çıktı. Kara bora atın üstüne binen uzun boylu yiğit nesli çıktı.

Bunu görüp Altın-Suçu söyledi: 'Vay canına! Çıplak yürüyen kara oğlan bu gün elbiseli oldu, yaya yürüyen kara oğlan bu gün atlı oldu. Adını namını koydurttu. Kara Kağan'ın oğlu doksan kulaç boylu kara bora atlı Ay-Ergek adı oldu. Ölmez, bengi yaratıldı, akmaç kanlı yaratıldı' dedi. (Ergun 2006: 412).

⁴Samarra: Abbasi Devleti zamanında Irak'ta Bağdat'ın yetmiş mil uzağında ve Dicle kenarında kurulan tarihi bir şehir. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Samarra>)

yaşamında başta “*Hazret-i Resûl olmak üzere Ebû Bekr, ‘Ömer ve ‘Osmân ve ‘Alî, Hasan, Hüseyin, Hazma ve ‘Abbâs*” gibi İslam önderlerinin de hizmetinde olmuştur.

Mağara, Fuzuli Bayat’ın deyimiyle, “mitolojik ananın doğurganlık simgesidir” ve açık olarak ana rahmini sembolize ettiği görülmektedir. (Çoruhlu 2006: 24).

Olağanüstü Kahraman:

Saltuk-nâme’nin başkahramanı Saltuk, sahip olduğu özellikler dolayısıyla olağanüstü kahraman sıfatını taşımaya hak etmektedir. Saltuk, destanda baştan sona düşmanları tarafından “sâhir” olarak nitelendirilir. Dört kutsal kitabı tekmiil hatmetmiş on iki dili de okuyup yazabilmektedir.

Keramet sahibi olan Saltuk, aynı zamanda ölümsüzdür. Saltuk, Andriyye şehrinde Calut’un sihrine kapılarak yakalanır ve ateşe atılmak suretiyle yakılmak istenir. Hz. Hızır ve Sünni cinlerin yardımıyla ateşte yanmaktan son anda kurtulur. Bu olaydan sonra Hz. Hızır kendi “ağız yarı (tükürük)”nı Saltuk’a verir ve şöyle der: “*‘Korkma şimden girü yüri.’ dedi. Şerif bir ol kadar dahı kuvvet dutup velayet ve keramete kadem basdı. Gözünden ve gönünden hicab gitti, cemi gizlüler aşikâre oldı.*” (Akalin 1987: 33-34) Böylelikle Hızır, kendisine has olan özellikleri Saltuk’a aktarmış olur. Burada Hızır’ın en önemli özelliğinin geleceği bilme ve ölümsüz olma olduğunu hatırlayalım.

Saltuk Gazi’nin ölümsüzlüğünün diğer işareti de cediti Seyyid Cafer’den kendisine intikal eden Hz. Muhammed’in saç kıllarından örülmüş pazıbenttir. Bu pazıbent sayesinde Saltuk’a ne ok batmakta ne de kılıç işlemektedir. (Akalin 1988: 62-63)

Birtakım koruyucu nesnelere vücudun herhangi bir uzvuna takılması veya elbiseye ilâştirilmesi yaygın masal motiflerindedir.⁵ Burada dikkati çeken husus kahramanın sahip olduğu nesne sayesinde hayatta kalıyor olmasıdır. Yani kahramanın hayatı o nesnenin varlığına bağlıdır. O nesne yok edilirse kahraman da ölmüş veya öldürülmüş olur. Ben, bu tür nesne veya şeylere “ölüm ruhu” adını veriyorum. (Bekki 2004: 53-66)

⁵Saim Sakaoğlu’nun *Gümüshane ve Bayburt Masalları* adlı eserinde “Muradına Nail Olmayan Dilber” adıyla bir masal bulunmaktadır. Bu masalda, fakir bir kadının güldükçe yüzünde güller açan; ağladıkça gözünden mercanlar dökülen; yıkandığı su altın kesilen kızının ruhu kolundaki pazıbendindedir. (Sakaoğlu 2002: 440-444)

Altay destanı Maaday-Kara'da düşman kağan Kara-Kula'nın ölüm ruhu gökyüzünde yaşayan üç maraldan birinin karnında bulunan bir kutu içerisinde bildircin yavruları şeklindedir. Kahraman, o bildircin yavrularını ele geçirip öldürürse hem düşman kağanı hem de atını öldürmüş olur.

Destanda Saltuk'un ölümsüzlüğüne işaret eden üçüncü kanıt, onun vücudunun Fâkîh Ahmed tarafından sıvazlanmasıdır. Burada yapılan pratik Hızır'ın ağız yarını Saltuk'a yutturmasıyla aynıdır. Fâkîh Ahmed, kendisinde olan özelliği sıvazlamak suretiyle Saltuk'a aktarmıştır. Böylelikle hiç bir kâfir kılıcı, Saltuk'a zarar verememiştir. (Akalin 1988: 63)

Düşmanları Saltuk Gazi'yi birçok defa yakalayıp ona çeşitli işkencelerde bulunmuşlar, ataşe atıp yakmak istemişler, suya atıp boğmak istemişler fakat bir türlü başarılı olamamışlardır (Akalin 1988: 4). Bunu sebebi yukarıda işaret edildiği üzere Saltuk'un ölümsüz oluşuyla ilgilidir. Kahramanın ölümsüzlüğü, Maaday-Kara ve diğer Altay destanlarında şöyle formüle edilmiştir: "*Kızarıp akacak kanı yok / Sönüp ölecek ruhu yok.*" (Bekki 2007: 470)

Saltuk-nâme ile arkaik kahramanlık destanlarında ortak olan başkaca motifler olarak şunları sayabilirim:

Konuşan, Yardımcı ve Savaşçı Balık:

Saltuk-nâme'de öne çıkan motiflerden biri de olağanüstü balıklardır. Saltuk Gazi, düştüğü birçok zor durumdan balıklar sayesinde kurtulmuştur.

Bir sandıkta denize atılan Saltuk, sandık içinde 17 gün kalır. 17 gün sonra sandıktan kurtulur ve yüzerek karaya ulaşmak ister ancak 17 gün hapis olmanın verdiği zafiyet yüzünden yorulmuş ve kulaç atamaz hale gelmiştir. Bu durumda iken dua eder ve bir balık Saltuk'un yardımına gelir: "*Na-gah kufret-i Hak'la bir balık çıkageldi. Şerif'i arkasına alup dahı Hakkun hikmetiyle adam gibi söyledi: Korkma benden, ben Yunus Peygamberi (as) kırk gün karnumda götürdüm' didi. Şerif'i arkasına alup üç gün gitti. Dördüncü gün bir kenara çıktı, veda idüp gitti.*" (Akalin 1988: 16-17).

Saltuk-nâme'de balığın konuşması Hakk'ın hikmetine bağlanırken arkaik destanlarda bu durum doğal olarak karşılanır. Yani bir hayvan masalında hayvanın

konuşması ne kadar doğal ise arkaik karakterli destanlarda da bir hayvanın insan gibi konuşması ve davranması son derece normaldir.

Kostantiniyye'nin Saltuk Gazi tarafından muhasarası sırasında iki balık yardımı gelerek boğazı gemi geçişlerine kapatır: *“Ak-deniz'den iki balık geldiler, şöyle büyükler idi kim anun birisi gelüp boğazı güçle geçti, gitti. Hatta denizi taşurup şehri içine koydu. Cemi Kostantiniyye kâfirleri hayran oldular. ... Ol balık geçüp taşra Kara-deniz üzere gitti. Ol birri kim anı kova getürdi ol boğaza sığmayup ol boğazda dönüp turdu. Kaçan taşra gemi çıkardı, ol balık helak iderdi.”* (Akalın 1988: 147)

Verbitskiy'in derlemiş olduğu Altay yaratılış mitinde, tanrı Ülgen, yeri ve göğü yarattıktan sonra dünyaya destek olmaları için üç balık yaratmıştır. Dünya, başı kuzeye gelecek şekilde duran bir balığın üzerine kondurulmuştur. Balığın başı zincirlerle dünyanın merkezinden geçtiği düşünülen “axis mundi”ye sıkıca bağlanmıştır. (Ögel 1993/I: 433-434)

Ferideddin-i Attar'ın *Mantuku't-Tayr* adlı eserinde, dünyanın bir öküz üzerinde öküzün ise bir balık üzerinde yer aldığına dair inanış bulunmaktadır. (Çoruhlu 2006: 103) *Acâibü'l- Mahlûkât* adlı eserde dünyayı ve öküzü sırtında taşıyan balık minyatürü bulunmaktadır. (Çoruhlu 2006: 104)

Maaday-Kara destanında ise dünya birbirine benzer iki balının üzerinde durmaktadır. (Bekki 2007: 385-386)

Kılık / Suret Değiştirme:

Saltuk Gazi, düşmanla mücadele ederken çok çeşitli kılıklara girebilmektedir. Saltuk'un yeri geldiğinde kimliğini gizlemek için kâfir, rahip, bezirgân, düğüncü vs. birçok kılığa girdiği görülmektedir. (Akalın 1998: 23, 47, 59, 159)

Arkaik kahramanlık destanlarında ise Saltuk-nâme'deki kılık değiştirme şekil değiştirmeye dönüşmektedir. Kahraman veya düşmanlarının her türlü canlı ve cansız nesneye dönüşmeleri söz konusudur. Dönüşüm geçicidir. Maksat hâsıl olunca kahraman tekrar eski haline döner. (Bekki 2007: 293-295).

Vahşi Hayvana Binme:

Saltuk-nâme'de, Saltuk Gazi dışında başka velilerin de kerametlerine yer verilir. Bunlardan biri de Karaca Ahmed'dir. Karaca Ahmed, Hacı Bektaş Veli'nin Rûm'a

geldiğini öğrenince bir aslana binip bir yılanı da kamçı yaparak onu karşılamaya gider. (Akalin 1988: 45)

Maaday-Kara destanında yeraltı tanrısı Erlik Bey'in kızı Kara-Taacı, at niyetine kara boğaya biner. O, ölü yılanı dizgin, diri yılanı ise kamçı olarak kullanmaktadır. (Bekki 2007: 445)

Sonuç:

Yaptığımız karşılaştırma sonucunda Saltuk Gazi ile arkaik kahramanlık destanlarındaki kahramanların düşmanla mücadelede pazu gücüyle birlikte hatta biraz da ondan fazla olarak olağanüstü güçlerini daha fazla kullandıkları görülmektedir. Bu olağanüstü güç, arkaik kahramanlık destanlarında kahramanların doğuştan sahip oldukları “sihir/büyü”dür. Saltuk Gazi’de bu keramet olarak karşımıza çıkar.

Büyü, dinî düşüncenin ortaya çıkışıyla birlikte *keramet* kavramının doğmasına zemin hazırlamıştır. İlkel insanın doğayı denetimi altına alabileceği düşüncesi, tarım toplumuna geçiş ve semavi dinlerin tesiriyle sınırlanmıştır. Bu durum, büyüsel düşünceyi tam anlamıyla ortadan kaldırmamıştır. Bir yandan büyüye duyulan inanç varlığını sürdürmüş, bir yandan da büyü, dinî bir niteliğe bürünerek keramet kavramını ortaya çıkarmıştır. Olağan dışı etkileri bünyelerinde barındırmaları bakımından ortak olan bu kavramlar, uygulama amacına göre birbirlerinden ayrılmaktadır. Büyücü, doğal düzeni kendi istekleri doğrultusunda değiştirmeye zorlamaktadır. Keramet sahibi ise gösterdiği olağanüstülükleri Tanrı'nın izniyle ve ona hizmet amacıyla gerçekleştirmektedir.

Bu çalışma bize, birbirinden uzak coğrafya ve değişik dini ortamlarda yaratılmış olan destanların özde birbirine çok yakın olduğunu; farklılıkların kabukta kaldığını ve bu destanlar arasında tarihi-genetik bir bağın olduğunu göstermiştir.

KAYNAKLAR

AÇA, Mehmet (2000), “‘Köne Epos’ (Arkaik Destan) Kavramı ve Türk Halk Hikâyelerindeki ‘Âşıklara Mahsus Evlilik’ Konusunun Kaynaklarından ‘Alplara Mahsus Evlilik’”, *Millî Folklor*, S. 48 (Kış), s. 11-22.

AKSOY, Mustafa (2007), “Anadolu Türk Destanlarının Oluşumunda Metinlerarasılık”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı I*, (Haz. Fikret

Türkmen ve Gürer Gülsevin), Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 59-71.

BAYAT, Fuzuli (2006), *Oğuz Destan Dünyası / Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

BAYAT, Fuzuli (2007), *Türk Mitolojik Sistemi 2*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

BEKKİ, Salahaddin (2004), “Türk Halk Anlatılarında Ölüm Ruhu Motifi”, *Millî Folklor*, S. 62 (Yaz), s. 53-66.

BEKKİ, Salahaddin (2007), *Maaday-Kara Destanı*, Elazığ: Manas Yayıncılık.

BEKKİ, Salahaddin (2009), *Uzak Türk İllerinde Destanlaşan Evlilikler / Altay, Tuva, Hakas ve Şor Destanlarında Aplara Mahsus Evlilik*, Ankara: Öncü Kitap.

DEMİR, Necati ve ERDEM, M. Dursun Haz. (2006), *Battal Gazi Destanı*, Ankara: Hece Yayınları.

DİLEK, İbrahim Haz. (2002), “Közüke Destanı”, *Altay Destanları 1*, Ankara: TDK Yayınları, s. 306-362.

Ebü'l-Hayr-ı Rûmî (1987), *Saltuk-nâme I*, Haz. Şükrü Halûk Akalın, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Ebü'l-Hayr-ı Rûmî (1988), *Saltuk-nâme II*, Haz. Şükrü Halûk Akalın, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2007), “Türklerde Yaratılış İnancı ve Âdem ile Havva”, *Makaleler Dil-Destan-Tarih-Edebiyat*, Haz. Ekrem Arıkoğlu, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 543-549.

ERGUN, Metin Haz. (2006), “Kağan Kes Destanı”, *Şor Kahramanlık Destanları*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 384-420.

GÜRSOY-NASKALİ, Emine (1995), “Destanın Tarihi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten (1992)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 1-7.

KAYIPOV, Sulayman Turduyevič (2009), *Folklor Üzerine Yazılar*, [http://www.turuz.info/Folklor/0034Folklor%20uzre%20yazilar\(sulayman%20qaibof\)](http://www.turuz.info/Folklor/0034Folklor%20uzre%20yazilar(sulayman%20qaibof)) Erişim Tarihi: 23 Aralık 2011

KÖKSAL, Hasan (2003), *Battal Gazi Destanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (2003), *Türk Mitolojisi / Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar*,
Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SAKAOĞLU, Saim (2002), *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Ankara: Akçağ
Yayınları.